

SZÜCS LÁSZLÓ

KORREFERÁTUM SIPOS PÉTER ELŐADÁSÁHOZ

Az, hogy a forráskiadványok száma jóval felülmúlja az egyéb XX. századi tárgyú könyvformátumú történeti műveket, bizonyos szempontból természetes és törvényszerű jelenség. Törvényszerű, mivel az iratok ügyintézési érdekből a keletkezésük után hosszabb időre nem publikusak, de azért is, mert a források jelentős része az említett okon túl is el volt zárva a kutatók elől, és 1989 után a publikálás bizonyult a hozzáférhetővé tétel leggyorsabb és legeredményesebb módjának.

Másrészt a történeti kutatások természetes sorrendje, hogy a források lehető teljes feltárása megelőzi az ezek alapján készülő analíziseket, majd az analízisek, azaz a kész tanulmányok alapján kerülhet sor az érdembeni szintézisek, monográfiák megírására.

Ezt a természetesnek minősülő sorrendet korábban sajnos nem tartották be: elsősorban az 1945 utáni időszakról sorra készültek összefoglaló jellegű művek, amelyek — éppen a források feltáratlansága következtében — nem lehettek időtállóak. Az újabban hozzáférhetővé vált, megismert és jórészt publikált dokumentumok bizonyították az elmúlt 40 év történetét illetően — az újírás szükségességét.

Egyébként éppen a tudományos analízisek és végső soron a szintézisek előkészítése szempontjából van kitüntetett szerepük a forráspublikációknak: a történelem iránt érdeklődő széles közönség ismereteinek bővítése szempontjából szerepük csak közvetetten jelentős — hacsak nem valamely rendkívüli eseménynek, rendszerint a napi sajtóban, folyóiratban közzétett dokumentumairól van szó, ami azonban csak érintőlegesen tartozik a levéltári források közzétételének általunk tárgyalt problematikájához.

Ami mármost azt illeti, hogy mi sem könnyebb egy történész, egy levéltáros vagy akár egy történelem iránt érdeklődő laikus írástudó számára, mint valamely témára vonatkozóan dokumentumokat összegyűjteni, kimásoltatni és ezeket kötetbe rendezve — nem különösebben igényes szinten — publikálni, az a véleményem, hogy mindent lehet jól és rosszul is csinálni. Másrészt vallom, hogy egy jó forráskiadványt megszerkeszteni semmivel sem könnyebb, mint egy tanulmányt, monográfiát megírni. Elsősorban azért, mert az utóbbi esetében a szerző arról ír, amiről ismeretei vannak, hallgathat arról, amiről nem tud; a forráskiadvány esetében viszont a szerkesztő nem kerülheti meg a dokumentumokban jelentkező adato-

kat, azokról, az események háttéréről számot kell adnia — s ez sokszor napokig, hetekig tartó rész kutatást igényel, nem szólva a szerkesztés, anyagelrendezés más természetű gyötrelmeiről.

Az elmondottakból következik, hogy felfogásom szerint elsősorban, sőt azt mondhatnám, hogy csak a tudományos igényességű, jellegű forrásközlés problematikájával érdemes és kell foglalkoznunk. A népszerűsítés, a széles közönség tájékoztatása a tudományos jellegű kiadványokra kell, hogy épüljön és nem a forráskiadvány, hanem elsősorban a feldolgozás, a cikk műfaja. A forrásközlés par excellence a tudományos közlés műfaja.

A forráskiadványok fajtáit illetően legyen szabad — Ember Győző után szabadon — felhívni a figyelmet arra, hogy vannak témák, amelyek elsősorban monografikus feldolgozást kívánnak, de semmiképp sem igénylik a vonatkozó források gyűjteményes megjelentetését. Ilyennek minősülnek elsősorban a vegyes provenienciájú iratok, sajtó és könyvészeti dokumentumok felhasználásával készülő — többnyire valaminek a bizonyítását (a leggyakrabban politikai célt) szolgáló publikációk. Ezek egy idő után — (politikai) aktualitásukat elveszítve — szinte érdektelenné válnak, s az egész válogatás tendenciózus volta folytán az egyébként érdekes egyes dokumentumokra is gyanakvással tekint a késői olvasó, különösképpen akkor, ha az egyes iratokat esetleg kihagyásokkal, csonkán tették közzé a kötetben. Egyébként is jogos a bizalmatlanság, mivel ezek a kiadványok az objektívnek ható dokumentumközlési formát jórészt csak a politikai célzat elfedésére használták.

Nem sokkal jobb a helyzet az egy vagy több levéltár, irattár rokon tárgyú fondjaiból, állagaiból merítkező, többnyire tematikus rendező elv jegyében készített forráskiadványokkal sem.

Az említett két forráskiadvány-típus nem veszi, jellegéből következően nem veheti kellően figyelembe azt, hogy az egyes iratok nem egyszerűen egy kialakított koncepció illusztrálására, igazolására szolgáló dokumentumok, hanem egy-egy intézmény működéséből származó, a különböző részlegek, sőt törzsinézmények szerves együttműködését is tükröző írástermékek, s hogy kiragadásuk ezekből az összefüggésekből, az összefüggések mellőzésével való közlésük már önmagában is történelemhamisítást eredményezhet.

Sipos Péterrel teljesen egyetértve magam is az egyetlen levéltári fond, állag vagy egy személy iratait (levelezését, naplóját) tartalmazó kiadványt tekintem a szó klasszikus értelmében vett forráskiadványnak; de vele nem teljesen egyezve, már az egy eseménysorhoz kapcsolódó, különböző gyűjteményekben őrzött iratokra épülő forráskiadványokat is csak külföldi levéltárak egy meghatározott témára (elsősorban a hungaricára) vonatkozó dokumentumválogatások esetében találok indokoltnak.

Megítélésem szerint az általam is szükségesnek tartott új forrásközlési szabályzat kidolgozásakor ennek az utoljára említett típusnak az igényeire kell, mondhatnám kizárólag, figyelemmel lenni. Az elmondottakon túl főleg azért, mert az egyéb típusú — így az ún. népszerűsítő jellegű — forráskiadványok kérdéseit szinte lehetetlenség szabályozni, hiszen a válogatások célja, tárgya, a válogató felkészültsége rendkívül változatos lehet — nem szólva arról, hogy az elkészülő szabályzat feltehetőleg el sem jut az ilyen, a szakmától rendszerint távol álló vállalkozóhoz.

A *XX. századi forráskiadás szabályait illető*, Sipos Péter által készített ajánlást célratörőnek, mértéktartónak és alapvetően jónak tartom, mégis néhány vonatkozásban kiegészíteném.

Mindenekelőtt a *témaválasztással* kapcsolatban az előzőekben már említett kérdést illetően, nevezetesen azzal, hogy ne olyan témákra irányuljon a forráskiadás, amelyek elsősorban monografikus feldolgozást igényelnek. Másrészt hangsúlyoznám, hogy csak az ország, vagy a megye, város, tájegység története szempontjából elsődlegesen fontos irategyüttesek kerüljenek publikálásra — de ezek mielőbb és feltétlenül.

A *forráskiadványok szerkesztése, az anyag elrendezése* című alfejezethez kapcsolódva felhívnám a figyelmet a többkötetes kiadványokra, illetve a sorozatokra, amelyek — főleg ha minden kötetnek külön szerkesztője van — számos, részletesen szabályozandó problémát rejtenek magukban.

A *főszövegben közlésre szánt iratok kijelölése* tekintetében kiemelném a fogalmazvány fontosságát. Elsősorban azért, mert az ezen látható különböző módosítások, javítások, kiegészítések lényeges hozzájárulást jelenthetnek az adott szerv, illetve vezető szándékának, a szándék formálódásának megismeréséhez. Konkrét esetben ez egyébként úgy néz ki, hogy vannak az adott szervhez beérkező iratok, ezek tisztázata, amelyek, ha fontosak, természetesen közlésre kiválasztandók; másrészt vannak az ezekre adott válaszok tervezetei, ezek fogalmazványok, amelyek szintén közlendők, ha fontos információkat tartalmaznak. Tehát, ha egyetlen fondra, állagra támaszkodik a kiadvány, nem lehet választás tárgya az, hogy a tisztázatot vagy a fogalmazványt közöljük-e.

Az elmondottakból következik az is, hogy fogalmazvány esetén az előadó által készített eredeti szöveget ajánlatos alapszöveggként közölni, és szövegkritikai jegyzetben célszerű jelezni azt, hogy ki és mit változtatott ezen.

Ezzel összefüggésben utalnék a *pro domo* feljegyzésre, ami egyébként szintén fogalmazvány, de az adott szervezen, intézményen belüli, az ügyvel kapcsolatos véleményeket, megfontolásokat rögzíti, ami csak részben jelentkezik a fogalmazványban, vagy kiváltképp a tisztázatban. Ezt nem szoktuk általában főszöveggként közölni, de ajánlatos a legendában, esetleg a kommentárban hasznosítani a tartalmát.

A szövegek közlési módjai, a szöveg megmunkálása című alfejezetben ki kellene térni a sokjegyű számok mai helyesírás szerinti közlésének módjára is, mivel ez, különösen a számítógép alkalmazása következtében, sok kellemetlenséget okozhat.

Itt említeném meg, hogy a közlésnél lehetőség szerint követni kellene az eredeti irat formáját, (hasábos elrendezés, címek, alcímek elhelyezése, aláhúzások, betűnagyság követése stb.).

Az irat felszerelése című alfejezet esetében ki kellene térni az irathoz tartozó mellékletek (az eredetileg is az irat mellett található, illetve a más irategyüttesben felkutatott, de az ügy megértését elősegítendő itt elhelyezett dokumentumok) kérdésére is.

*A cím*et illetően igaz, hogy az eredeti cím szöveggént kezelendő, mégis — úgy gondolom — elhagyható, ha közlése a szerkesztő által adott dokumentum-cím megismétlését jelentené.

Az utóbbi időben — angol–amerikai forrásközlési példák nyomán — kezdjük elhagyni a címnek a tárgyra utaló elemét. Megítélésem szerint helyesebb feltüntetni a tárgyat is (tehát a klasszikus formában azt, hogy ki, kinek, miről), mivel ellenkező esetben, ha ugyanazon személyek, intézmények közötti levélváltások közlésére kerül sor, a cím semmitmondóvá válik. Egy kötetben belül azonban feltétlenül azonos módon kell kezelni ezt a kérdést is.

A keltezés megállapításához érdemes figyelni arra — s erre a készülő szabályzatban is ki kellene térni —, hogy mikor készült a fogalmazvány, mikor kiadmányozta az arra illetékes vezető, mikor küldték el a tisztázatot. Ezeket az adatokat természetesen csak kiemelkedően fontos iratok esetében és csak legendában, vagy jegyzetben kell megadni. Az irat címében a kiadmányozás, illetve a tisztázatot keltet kell feltüntetni.

Az aláírás(ok)-on kívül számos más (kiadás előtti, kiadás utáni, elküldés előtti, elküldés utáni láttamozás) szignó, kézjegy szerepelhet az iraton (azaz az előadóívén) — ezek közlésének módjára és egyáltalán az előadóív és a benne elhelyezett iratok viszonyára is érdemes lesz kitérni a készülő szabályzatban.

Itt jegyzem meg, hogy a legendában az irat egészére vonatkozó szöveggkritikai megjegyzéseket kell közölni, míg az irat egyes részeivel kapcsolatos ilyen természetű mondanivaló kerül az ennek szentelt lábjegyzetbe.

A jelzet — a levéltárak túlterheltsége miatt — sajnos nem szerepel minden esetben egyértelműen az egyes iratokon. A kutató így kellő tájékozottság hiányában, nem mindig tudja megállapítani azt, hogy mit tüntessen fel jelzetként. Gyakori eset az, hogy az iktatmány első oldalának felső szélén található számot, amely a beküldő szerv iktatószáma, tüntetik fel jelzetként — s így később nem lehet az iratot

visszakeresni. Ezért a jelzet megadásának kérdésével kapcsolatban ajánlatos felhívni a figyelmet a levéltárossal való konzultálás fontosságára.

A névmutatót illetően az egyszerű, csupán a név előfordulásának oldalszámait megadó regiszter előnyére hívnám fel a figyelmet — különösen a sok, részben ismeretlen személy nevét tartalmazó mutató esetében. Így nem válhat egyenetlenné a névmutató, másrészt dőlt betűs oldalszámmal lehet jelezni azt a helyet, ahol az adott személyről az alapvető információ lábjegyzetben megtalálható. Ezen annotáció összekapcsolható a dokumentumban szereplő, rá is vonatkozó egyéb tények magyarázatával.

A rövidítések jegyzékében — külön egységként — indokolt kitérni a kötetben rövidített formában hivatkozott levéltári fondok, állagok teljes nevének közlésére. Hasonló módon kell megadni a gyakran rövidített formában hivatkozott kiadványok, monográfiák teljes bibliográfiai adatait is.

Az összefoglaló tartalomjegyzék valóban a kötet egész szerkezetét hivatott bemutatni s ez a kötet elején helyezendő el. Ezt viszont a közölt iratok teljes jegyzéke nagyon megterhelné s éppen a kívánt cél megvalósulását akadályozná. Az iratok teljes jegyzékét — mintegy a tájékoztató apparátus részeként — felfogásom szerint, a kötet végén célszerű elhelyezni.

Végül nem hallgathatom el azt a meggyőződésemet, hogy egy új, a modern kor igényeivel számoló forrásközlési szabályzatnak szembe kell néznie a számítógépek széleskörű elterjedésének problémájával. Egyrészt azért, mert a kiadványok szerkesztése számítógéppel olyan lehetőséget kínál, amelyet hiba lenne nem figyelembe venni; másrészt olyan hibaforrást rejt magába (a szalagok, lemezek hosszabb idő után nem olvashatók), amelyre jó előre fel kell hívni a figyelmet. Nem utolsó sorban azonban mivel a nyomdai előkészítés következtében mindenképpen számítógépre kerül az anyag — és a tudományos jellegű forráskiadvány egyébként is csak egy szűk, számítógéppel általában rendelkező kör számára készül, ez a kör pedig a saját gépén könnyen hozzájuthat a kiadvány szövegéhez, felmerül a kérdés, hogy kell-e, milyen mértékben kell ezeket a köteteket nyomtatott formában is megjeleníteni. Ez viszont már nem csak a XX. századi források közlésének kérdése.

